

Murat Aksoy 02-11-2009

Devletin ideolojik aygıtı olarak; Diyanet

Türkiye'nin netametli tartışma konularından birisi "laiklik"tir. Burada temel soru "Türkiye "laik" midir, değil midir?" şeklindedir. Türkiye'nin laik olmadığını öne sürenlerin temel gerekçesi "Diyanet İşleri Başkanlığı"dır (DİB). İlk tespit olarak şunu belirtmek gerekirken, evet tek başına DİB'in varlığı evrensel anlamda laikliğin ihlalidir.

Laiklik tartışması kaçınılmaz olarak bizi Cumhuriyetin kuruluş yıllarına götürse de; asıl süreci daha geriden Osmanlı'daki modernleşme sürecine bakmakta fayda vardır. Çünkü Cumhuriyetin kuruluşu ve sonrasında yapılan üst kurumsal değişiklikler esas olarak 1839-1856-1876 yılında yapılanları ara duraklar olmak üzere başlayan değişimlerdir. Bu süreçten hareketle "Diyanet" üst başlığında ve "Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi" alt başlıklı kitabında İştâar Gözaydın, Cumhuriyet sonrasında DİB'nin kurumsal rolü üzerinden din-devlet ilişkilerini analiz etmeye çalışıyor. İştâar Gözaydın'ın bu yeni kitabının ilk versiyonu olarak kabul edebileceğimiz çalışma 1993'de "Müslüman Toplum 'Laik' Devlet" adıyla yayınladı. 1993 yılında yayınlanan bu kitapta laik devlet içinde DİB kurumunun varlığının hukuki sorunları, idare hukuku açısından değerlendirmekteydi. Bu kitap aradan geçen 16 yılda konu bağlamında tartışmaları daha geniş bağlamda değerlendiriyor. Son 16 yıldaki siyasal yaodaki ve temsildeki değişime baktığımızda bu kitabın ilkinde göre daha zengin olduğunu söylemek gerekiyor.

Kitap, ilk bölümde Türkiye'de din-devlet ilişkilerinin gelişim sürecini bugüne kadar değerlendiriyor. İkinci bölümünde DİB'ğin hukuki yapı olarak değerlendirilirken, sonraki bölümde Cumhuriyette diyanet işlerinin örgütlenmesi bağlamında din-devlet ilişkisi üzerine tezleri analiz ediyor. Kitabın son bölümünde ise yazar bir sentez denemesine giriyor. Ve bu kitabın içerik zenginliği dışında bir zenginliği ise kuruluşundan bugüne kadar DİB'nin örgütsel yapısındaki değişimleri gösteren şemalar. Bu şemaları dönemsel olarak takip ettiğinizde devletin "din"i nasıl algıladığını ve kullandığını görmeniz mümkün.

Kitap esas olarak, kendini laik olarak tanımlayan bir devlet yapısı içinde DİB'nin varlığının hukuki ve idari rolünü sorgularken kaçınılmaz olarak onun siyasi rolünü de deşifre etmiş oluyor. Gözaydın bunu şu cümlelerle ifade ediyor; "Tüm veri ve olgular çerçevesinde değerlendirildiğinde Diyanet İşleri Başkanlığı, Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye devletinin ideolojik bir araç olarak benimsediği kurumlardan biri olarak temayüz etmektedir.". Zaten bunu Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren görmek mümkün. "1921 Anayasası'nın düzenleyicileri, günün koşulları gereği, iktidarın kaynağının Allah'tan alan saltanatı da hukuki bir varlık olarak tanıma gereği duydu." (s. 17). Kitapta kendisine 1923 yılında İzmit'te yeni hükümetin dini olup olmayacağı sorusuna Nutuk'tan aktarılan şu satırlar "dinin" devlet açısından algısının veciz bir ifadesidir: "İtiraf edeyim ki, bu suale muhatap olmayı hiç de arzu etmiyordum, ... hükümetin dini olmaz! diyemedim. aksini söyledim." (s. 19). Ancak şartların olgunlaştığını düşündüğü tarihte yani 3 Mart 1924'de bu konuda ilk adım atıldı ve Diyanet İşleri Resiliği kuruldu. Bu tarihte Diyanet İşleri Reisliği ile birlikte; Halifelğin Kaldırılması ve Osmanogul'ları soyundan olanların Türkiye dışına çıkarılması (431 sayılı yasa); Öğretim ve Eğitimin Birleştirilmesi (430 sayılı yasa) yasaları çıkarıldı.

Bu yasalardan 430. sayılı Öğretim ve Eğitimin Birleştirilmesi (Tevhid-i Tedrisat) Kanunu, bütün eğitim kurumları Eğitim Bakanlığı'na bağlamıştır. Bu esas olarak eğitim kurumlarının laikleşme sürecini başlatmıştır. Ve bir süre sonra da medreseler kapatılmıştır. Bunu 1 Kasım 1928'de Latin alfabesi kabul edildi. 1929'da liselerde Arapça ve Farsça dersleri, 1930'da şehirlerde ve 1939'da köylerde ilköğretim okullarında din dersleri kaldırıldı. Türkiye'de eğitim sistemi modernleşmenin getirdiği ideolojik kurguya dayanmıştır. Müfredattan, derslere kadar tek tip insan yetiştirmeyi hedeflemiştir.

Diyanet İşleri Reisliği'nde dinsel alanda laikleşmenin aracı oldu. Bu süreçte dinsel kıyafetler ile dolaşmayı yasaklayan 10 Aralık 1925 tarihli Türk Ceza Kanunu (TCK) değişikliği, uluslararası takvim ve saat sisteminin kabulü (26 Aralık 1926), uluslararası rakamların kabulü (20 Mayıs 1928) ve 1934'de bazı kisvelerin giyilemeyeceği yönündeki kanun, hacı, efendi, paşa, bey gibi lakapların ve ünvanların kaldırılması yönünde kanunlar ile gündelik hayat büyük ölçüde laikleşmiştir.

Cumhuriyetin laiklik ilkesi esas olarak dinin kamusal alanda görünürlüğü özel alana hapsedilmesini hedeflerken, DİB'nin rolü ise özel alanda yaşanacak "dinin", "ne olduğunu" ve "nasıl yaşanması" gerektiğini tanımlama işlevine soyunmuş ve bunu yerine getirmiştir. Bu açıdan Gözaydın kitabında haklı olarak DİB'in sistem içindeki ideolojik rolüne dikkat çeker.

Evet DİB kurumsal olarak laik bir ülkede olmaması gereken bir kurumdur. Çünkü laiklik salt din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını ifade eden otoriter yorumdan ibaret değildir. Bugün demokrat bir zihniyetten laiklik, i) din-devlet işlerinin birbirinden ayrılmasının yanında; ii) devletin var olan tüm dinsel uyarlılıklara eşit uzaklıkta olmasını, iii) farklı dinsel duyarlılıkların kamusal alanda kendilerini ifade edebilmelerinin yasal güvencesinin sağlanmasını ve nihayet iv) devletin yükleneceği hakemlik müessesesi, var olan eşitsizlikleri de göz önüne alarak güçlülere karşı zayıf olanı koruyan bir işlevi yerine getirmek durumdadır.

Kaynak: Sabitfikir